

تجارت در سرای مخلص بازار قدیمی اصفهان در دوره قاجاریه (1325)

پدیدآورده (ها) : احتشامی، لطف الله

کتابداری، آرشیو و نسخه پژوهی :: گنجینه اسناد :: بهار و تابستان 1379 - شماره 37 و 38
از 47 تا 52

آدرس ثابت : <http://www.noormags.ir/view/fa/articlepage/92272>

دانلود شده توسط : سارا سلطانی

تاریخ دانلود : 14/08/1395

مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی (نور) جهت ارائه مجلات عرضه شده در پایگاه، مجوز لازم را از صاحبان مجلات، دریافت نموده است، بر این اساس همه حقوق مادی برآمده از ورود اطلاعات مقالات، مجلات و تألیفات موجود در پایگاه، متعلق به "مرکز نور" می باشد. بنابر این، هرگونه نشر و عرضه مقالات در قالب نوشتار و تصویر به صورت کاغذی و مانند آن، یا به صورت دیجیتالی که حاصل و بر گرفته از این پایگاه باشد، نیازمند کسب مجوز لازم، از صاحبان مجلات و مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی (نور) می باشد و تخلف از آن موجب پیگرد قانونی است. به منظور کسب اطلاعات بیشتر به صفحه [قوانین و مقررات](#) استفاده از پایگاه مجلات تخصصی نور مراجعه فرمائید.

پایگاه مجلات تخصصی نور

www.noormags.ir

تجارت در سرای مخلص بازار قدیمی اصفهان

در دوره قاجاریه (۱۳۲۵)

لطف اله احتشامی

دلیل موجودیت بازار را در خود نهفته است و هر بخشی از بازار اختصاص به تجارتی دارد.

جهانگردانی که از بازار اصفهان دیدن کرده اند، تحت تأثیر مجموعه منظره بازار قرار گرفته و در توصیف آن گفته اند، بازار اصفهان حیرت‌انگیزترین نمونه عظمت و بزرگی داشت تجارت است که تمام جهان می‌تواند به آن بنازد (۵).

بازار اصفهان قشنگ‌ترین بازارهای شرقی است، اشیاء آنتیک در آن زیاد دیده می‌شود، ظروف ساخت چین و ژاپن و ظروف مسی حکاکی شده زمان شاه عباس و اشیاء نقره که با فیروزه و مروارید تزئین یافته و به سقف آویخته‌اند، از قبیل چراغ و غیره در سینی‌ها و سبدها جای گرفته است و خلاصه آنکه این قسمت از بازار موزه خوبی است که همه نوع اشیاء ظریف و نفیس قدیمی را می‌توان دید (۶). سیاح دیگری می‌نویسد، بازارهای ایران با آن که شاهکار هنری نیستند، برای ما خیلی حیرت‌انگیز و دلنشین است، بوی زردچوبه‌ای که از عطاری‌ها می‌آید به من نشان می‌دهد که در خاکورنیانه هستم و یا بازار کاشان که هنوز کاهگل در آن دیده می‌شود برایم جالب است (۷).

در بازار اصفهان کلیه فعالیتهای اجتماعی - سیاسی - فرهنگی - مذهبی - صنعتی - بهداشتی سرکز یافته است، در بازار بخشها و راسته‌های خاصی وجود دارد که در هر یک پیشه‌وران و اصناف به کار خود می‌پردازند و بازارهای شهرهای اسلامی نیز چنین بوده است. و در زمانی که حجاج شهر واسطه را می‌ساخت برای هر نوع تجارت بخشی را تعیین کرد تا دیگران با آنها در نیامیزند (۸).

در بازار اصفهان تقسیم‌بندی بر مبنای تخصص حرفه کاملاً استوار نیست هر چند قوانین و مقررات صنفی و شهری درباره همه یکسان اجرامی شود. در بازار اصفهان دادوستد و عمل خرید و فروش در ترون سراها و تیمچه‌ها متمرکز است که با مداخلی طاق دار و مجرب، سرا به بازار قابل دسترسی است، حجم بخشهای مختلف بازار نیز تعیین کننده عرض و ارتفاع کوچه‌های آن است، حجم تجارت و مصنوعات و انبار کردن آن

در سال ۱۱۰۶ ه. ق. شاه عباس صفوی اصفهان را به پایتختی برگزید و به طرح شهری پرداخت که چنین نمونه جامعی از شهرسازی در جهان اسلام وجود نداشت، وسعت و ترکیب شهر مقام آن برآیه عنوان پایتخت یک امپراطوری بخوبی نشان داد، مرکز نقل شهر میدان باشکوه نقش جهان بود که در اطراف این میدان قصر عالی قاپو و دو ایوان بزرگترین شاهکارهای معماری صفویه - مسجد شاه و مسجد شیخ لطف الله و بازار بزرگ قرار دارد (۱).

بازار بزرگ اصفهان مجدوده جغرافیایی و متشکل از بازارهایی است که برای بازدیدکنندگان تقریباً کم شناخته شده و از طریقی عالی ترین صفت اختصاصی اصفهان است که بین مسجد بزرگ مسجد شاه و مسجد جامع قرار دارد.

بازار ممتد اصفهان از دروازه اخسن آباد شروع و به دروازه طوقچی ختم می‌گردد و در طول شب و روز باز است (۲). دروازه بازار به «قیصریه» باز می‌شود، «قیصریه» بمعنی سرای دراز و مجلل کار صنعتگران و پیشه‌وران ظریف کار است. فز و گران، گوهریان، سوزن‌دوزان، برآزان و ... سکونت بازار قیصریه اجازه می‌داد تا کارهای هنری جز آن انجام گیرد. از جمله قیصریه‌های زیبا می‌توان از قیصریه قزوین، ابراهیم خان کرمان، قیصریه اصفهان، قیصریه خان یزد و قیصریه وکیل شیراز یاد کرد (۳). قیصریه یکی از بناهای بسیار جالب و نشان‌دهنده ماهیت تجاری و اقتصادی بازار است. کاروانسرای معروف شاه در آن واقع و محاذی آن ضرابخانه سلطنتی صفوی واقع شده که به گونه‌ای در مرکز زندگی تجاری بازار قرار دارد (۴). بازار اصفهان مجموعه‌ای از سراها، حمامها، مساجد و مدارس است که این مجموعه بناها مکرراً در محوطه‌ای که از بازار تشکیل گردیده تا خانه‌های مسکونی شهروندانی که در حاشیه آن زندگی می‌کنند، عنصر اصلی اقتصادی و مذهبی مردم را شکل می‌دهد.

بازار اصفهان به عنوان یک ارگانیک فعال دارای ساختاری طولی و گنبدی است و سراها در حقیقت سرایان عود این ارگانیک تجاری است، در نزدیکی سراها و دکانها کارگاههایی وجود دارد که ماهیت باروری

در بخش‌های مختلف آن نیز عامل تعیین کننده است، ولی امروزه کلیه بازارهای بازرگانان به خارج از بازار بزرگ اصفهان و به منطقه «شاهین» محدود شده و حاشیه‌ها انتقال یافته و بازرگانان در دفاتر تجاری خود در بازار به تجارت اشتغال دارند.

عناصر اصلی بازار اصفهان بنا بر این است که سرچشمه فعالیتهای بازار شمار می‌رود تاکنون توانسته از تغییرات زمان جهان سالم بدر ببرد، سرمایه‌های جدید از قرن نوزدهم به بعد زمانی که سرای «ملک» با معماری عالی خود در بازار ساخته شد بنا گردیده است. سراها دارای محوطه‌ای خاص است و با وجودیکه دارای الگوی مشخص و همانندی است تنوع در اندازه عملکرد آن که نیاز اهداف بخشی از بازار بشمار می‌رود متفاوت است، مساحت سراها حداکثر ده هزار متر مربع مانند «تیمچه حاج کریم پوستی» و حداقل یکصد و چهل متر مربع مانند «کاروانسرای مشهدی رجیعی» (مفیدترین شده است (۹).

از سرمایه‌های بزرگ بازار اصفهان می‌توان از سرای «مخلص» (مساحت ۱۶۰۰۰ متر مربع) نام برد که بعد از زمان صفویه از جیر انتفاع افتاده و رو به ویرانی نهاده بود، سپس حاج میر محمد حسین طباطبائی تاجر اصفهانی از حکام شرع و دولت علیه استبدان نموده آن را بکل خراب و از نو طراحی انداخته است (۱۰) که هنوز فعالیت اقتصادی و تجاری دارد.

از اسناد تجاری، اجتماعی و سیاسی بدست آمده از دوران قاجاریه چنین استیاط بهی شود که در بزای مخلص، بازار قدیمی اصفهان، «تجارخانه‌ای بنام خسرو شاه جهان و برادران اصفهان وجود داشته که قبل و بعد از دوران مشروطیت (۱۳۲۲-۱۳۲۳) فعال بوده و با بسیاری از شهرهای ایران چون تهران، شیراز، کاشان، آیده، کرمان، مرودشت، ابرقویوشهر، قم، بروجرد و بعضی کشورهای خارجی چون لندن، هکنانگ (چین)، سوئد، نیویورک، در ارتباط بوده است (۱۱).

این اسناد مجموعه‌ای از مکاتبات، دفاتر حساب، دسته چکهای سفید و پرداخت نشده و نامه‌های وارده به این تجارتخانه می‌باشد که متأسفانه زمان تعطیل آن مشخص نیست ولی اغلب مکاتبات از ارتباط این تجارتخانه با کشورهای جهان حکایت دارد و همچنین از چگونگی آرزو ریزی - پوند) واردات قطعات صنعتی و برخی اقدامات فرهنگی مانند ترجمه و توزیع کتاب، ارتباطات خارجی، اطلاعات اقتصادی کشور و بازار، انعکاس وقایع سیاسی آن زمان که عمدتاً مربوط به دوران مشروطه است سخن به میان آمده است (۱۲).

این اسناد نشان‌دهنده کمکهای این تجارتخانه به مؤسسات عام المنفعه و کمک به دولت در تهیه برخی از اقلام مورد نیاز، پرداخت حقوق بخشی از پرسنل انتظامی آن زمان و خرید غله از خراسان و سیستان توسط تجارتخانه مذکور است و می‌توان گفت که اولین چک تضمین غیر دولتی را این مؤسسه در ایران ترویج کرده است (۱۳).

نمونه‌ای از یک قطعه چک سفید و رونوشت تلگرافات آن دوره در ذیل آمده است:

مبلغ ..... K.R.S. شماره ۹۱۹۹ No.

Khosrow Schah

تاریخ ..... شهر ..... سنه ..... مثل ..... و معرفت

مبلغ ..... و اصل و باید گردید که عندالاجاب به محض رسیدن

ظهور عمودی در سمت چپ آن نوشته شده است: «تجارتخانه جهانیان مقیم اصفهان»

Maksonde Commerce Djehanian - Isfahan

در صفحه ۲۴ جلد چهارم دفتر مراسلات، سال ۱۳۲۵ قمری آمده است: «هو اصفهان به تاریخ ۲۶ شهر رمضان مبارک سنه ۱۳۲۵ لاهران. خدمت

جنابان مستظبان آقا خسرو شاه جهان برادران تهران، عرض می‌شود که جاری حالات از قرار عرایض قبل از قلم‌برداشت مرقوم ۱۶ و ۱۸ و ۱۹ و ۲۰ شرح حال در ۲۳ و ۲۴ و ۲۵ و ۲۶ شهر سال واصل و مطالبت مندرجه دریافت شد اولاً فرمودید جمع‌شد گماشته چهارمیان که مرقوم فرموده‌اید اگر ستغارش لازم شود باید مرقوم فرمائید والا فقط کاری نداشته باشیم بجهان خوب یعنی این اقداماتی که شد به مناسبت همان ستغارشات بود والا حقیران کاری با

این کارها نداریم، لغایت بسته حساب متر دیکسن (Mr. Dickson) و بسته از پستخانه گرفته است یکی فروتنی کویچکی است و یکی جمعیت نیست تقریباً یک من شاه وزن دارد مرقوم فرمودید که بایست فرستاده شود حواله جهانیان و چنانچه بوزن قبل تلگراف کردم که بچکیت گیم بندگان نمی دانیم چه در جعبه است، هو تومان گیم و زیاد قیمت شود نمی شود بپوش و کم تخمینی هم باشد، زیاد قیمت کنیم ضرر چهاروی خیلی شود عالی حواله بخواهی بدادید انشام... جواب برسد همان مبلغ قیمت کرده به پستخانه داده میشود،

آسوده باشید نهایت بروات ارسالی حقیران صحیح است بدستید و سره است و لاجن یکی قسمتی است که مجبوراً باید بپوشد چهار صد تومان برات طهران بخریم خصوص این اوقات، بر ما هم حال عرض نمی کنیم بانک نمی خرد کمپانیهای متعدد از قبیل: اسلامی، مسعودیه و شرافت و غیره و غیره هم نمی خردند رسم آن است که جهانیان برات طهران می خردند جناب عالی هم آنجا تحصیل دارید باز یک کاری از برایشان در دست شود بهتر است و از اینها تمام گذشته حقیران جزئی نظمن فروشی هم که داریم تمام در عوض برات طهران می دهند اینکه بروات فرستد دیکسن (Dickson) هم مثل حقیران است آنهم جهت این است که چنین فروشی داده و عوض وجه اینجامن به او می دهند. در تسخیر وجه رساندن به طهران و اینکه مرقوم فرمودید حقیران قلم براتی می‌کنیم خلفاً می‌دهد که از دست برانهای شیراز و بانک چه حالی داریم از وعده بگذاریم بگذارید که نمی شود اسباب بی‌اعتنایی است بخواهیم بوعده بدهیم امکان ندارد، بانک برات هیچ جانی خرد،

سایرین هم که نمی خردند بعد از دو هفته به یک صراف می دهند که ابتدا وجه نمی شود بهتر از زحمت باید پول به بانک داد شیراز هم وعده می دهند که پول می فرستند حال که بلاشده است بخوانند اصلاح کتد سابق قدری قبوض چاپ شده تمه مطالبه و تمه محاسبه و بارنامه و برات خارجه برای نوشتن بوند و رویه خارجه که خط انگلیسی باشد نه فارسی دستور العمل

دادیم و دو سه ماه است اثری نشد، جواب هم مرقوم نمی فرمائید (۱۴) در کنار این تجارتخانه کمپانیهای دیگری در بازار اصفهان فعالیت داشته اند از قبیل اسلامی، مسعودیه، و شرافت تجار خارجی نیز فعالانه در بازار اصفهان به داد و ستد مشغول بودند، مانند: آج، سی، دیکسن (Dickson) و زیگلر که

بیشتر صادرات بازار اصفهان از طریق آنان و بیمه واله لندن بیمه می شده است.

در این اسناد به لندن و عمدتاً

به چین بیشتر از نقاط دیگر به چشم می خورد و حتی قیمت یک من تریاک نیم مال ۲۵ تومان معیزی شده و کالاهای بین شهری اغلب عبارتند از: گندم، برنج، پسته، مغز پسته، ریسمان (تجهای ۱۲ تومان)، تباکو (کسه ای هائومان)، چای کلکته، کر، گز انگین، آب لیمو، به، خربزه، پنبه، و جزوی، فاطر، تنگ و... واردات اغلب شکر که از طریق هروین ورشت وارد می شده نیل هودی و نیل ملیرس از جنوب، چلوازی، ابریشم، خبا و همچنین خرید و فروش ارز (رویه - پوند) احتمالاً از طریق بانکهای اصفهان صورت می گرفته است، در مکاتبات نیز به اوضاع اجتماعی سیاسی و اقتصادی آن دوران اشاره شده است. گاهی عدلت اوضاع متشیخ و نامن بودن راهها، کمبود مواد غذایی در بعضی از شهرها منجر به اختصاصاتی می شده است، برای نمونه نانچمن بلدیة اصفهان حدوداً برنج به ۲۵۰۰ و صدور میوه را از اصفهان بکلان کرده بود (۱۵) علماء نیز د تلگرافی به اصفهان مخابره و طلالت قدرسه چهارباغ تصمیم می گیرند: با استیذان جهادیه با قلمه حمله و آن را خراب نمایند در آن زمان حتی تجار ورشکسته به مسجد سید پناه می نرندد تجارتخانه جهانیان احتمالاً در حمایت روحانیت در امر تجارت مرفوق بوده است. بطوریکه در مراسلات شیراز آمده است: راهها نامن و دزدها اموال تجار را به سرقت می برند. بازار تجار داخله پرور آخوندخا کار می کنند و الا امکان تجارت وجود نداشت. در گزارشات تجاری روزانه همراه با گزارشهای سیاسی اجتماعی آمده است: علاقه مردم بیشتر به تولیدات کشوری است. آقایان خود مایل به منسوجات وطنی هستند. همچنین در مورد قیمت اجاره خانه می نویسد: در اصفهان خانه خوبی برایشان اجاره کرده است. ماهی دو تومان خیلی خوب خانه ای است. معنی کندروانه شریف از کرابه خانه در جلفا نیز با ماهی ۱۰ تومان سخن گفته شده است.

در آن دوره هر چند تجارت رونق داشته ولی تعزیرات حکومتی نیز متغلفین را فی المجلس... در این باره می نویسد: حسین یزدانی... اصفهانی، برنج را گذاشته بود در صندوق و روی آن صایون چیده بود که چون زیادتی فی المجلس باو زدند و برنجا و حسابونش را هم بردند مقصود این است که انجمن بلدیة اصفهان اول کارشان است که یکوفتی آدم گز کند اسباب زحمت است چند روز تحمل داریم تا اجازه دهند تا اجازه دادند حمل می شود.

کالاهای این تجارتخانه با علامت T.D مشخص بوده تا در ممیزی یا سایر کمپانیا اشتباهی رخ ندهد در مورد بهره پروات از صرحد تومانی یک شاهی در محاسبه محسوب گنبد یاد شده است نمونه های ذکر شده بیانگر فعالیت تجاری در سرای مختص بازار قدیمی اصفهان در دوره قاجاریه است. پس از قاجاریه نیز در دوران رضائی مشروطیت تحولات صنعتی و گسترش تکنولوژی در کشور تغییراتی را بوجود آورد که بازار اصفهان نیز تحت تأثیر آن قرار گرفته است.

بازار اصفهان تاکنون دستخوش تغییرات فراوانی شده است، ساختمانهای مستعمل آن به منظور توسعه بیشتر در حال تخریب و بسیاری از حمامهای قدیمی از کار افتاده از جمله حمام خسرو آقا که تنها بخشی از آثار آن برجای مانده است.

تغییراتی که در بازار انجام شده شاید در پرتو صنعتی شدن پشرفتهای قرن بیستم باشد، تغییراتی که باید قابل پیش بینی و قابل قبول باشد زیرا امروزه بازار بدون شک تحت فشار تحولات تکنیک و زیانها که قادر به هماهنگی با صنعت خود در قرن حاضر نیست قرار گرفته است و

تهیه مواد اولیه احتمال تهدید زندگی پیوسته بازار را در خود دارد. با وجود این پیشرفتها که به علت گسترش تکنیکهای مدرن رخ داده بازار به هیچ وجه تخریب نشده و هنوز دارای کیلومترها قضا برای فعالیت تجاری است. سزاهای پیشماری با صنایع عدیده که مشتریان مداومی دارد در بازار قابل رویت است.

بازار اصفهان از زمانی که خیابانهای سرگشاده با مغازه های جدید و تسهیلات کافی در تمامی سطح اصفهان طرح ویزی و گسترش داده شده اهمیت خود را به عنوان یک مرکز تجاری از دست داده است.

زمانی بانکها و مراکز مالی محدود به منطقه بازار بودند اما اکنون بازار دارای جاذبه های ضعیف تر و دارای اهمیتی ثانوی گردیده و بانکها و تجارت خانه های بزرگ در سایر بخشهای شهر نیز بوجود آمده اند.

مهمترین تحول ایجاد شده در این دوره به حرکت درآمدن بازار بود، بازار تاریخی که سالهای سال در آرامگاه خویش خفته بود در بستر جغرافیای حرکت درآمد و خود را به کنار خیابانهای جدید کشانید همراه و تا حدی در نتیجه حرکت بازار حرکتهای دیگری نیز رخ نمود مهاجرت از مناطق قدیمی محلات جدید و اجتماعی طبقات گوناگون در کنار یکدیگر سبب خدائی گزینی طبقاتی و طبقاتی شدن شهر شد. البته این تحولات در اول آشکار بود و در مرحله دوم که کمتر در معرض مهاجرتهای بیرون شهری قرار داشت خدائی گزینی طبقاتی تا اینها بوجود نیامد حتی امروز هم در بعضی شهرهای کوچک چنین فرایندی تکرار نشده است.

جایی که بازار حرکت می کرد و در آنجا آرام می گرفت خیابان (شیک و مدرن) محسوب می شد و مرکز سایر فعالیتهای فرهنگی و هنری و تفریحی می گشت.

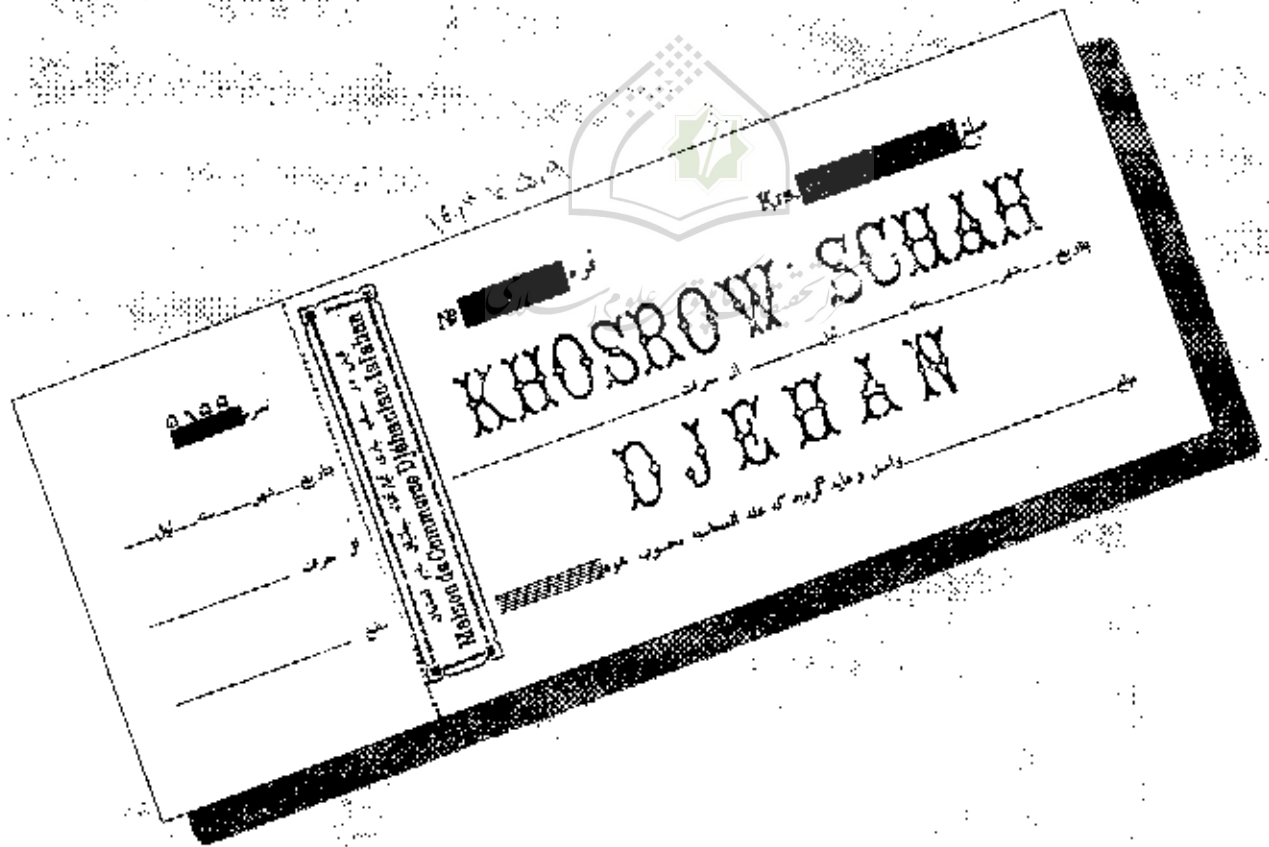
در اصفهان حرکت بازار به خیابانهای چهارباغ و... نمود عینی این واقعیت است پیدایش مفهوم شهر نوین در مقابل شهر سنتی دیگر تحول مهم این دوران است پیش از این یک نوع شهر وجود داشت شهر سنتی، اما پیدایش خیابانهای عریض، محلات جدید و ساختمانهای نوین مفهوم شهر - شهرسازی و معماری جدید در مقابل نوعی قدیمی آن را به وجود آورد. نتیجه این تحولات همراهی و همبستگی قالبهای فرهنگی با تغییرات کالبدی است نوع جدید نماد تمدنی نوین بود این نماد آنچنان قدرتمند بود که گاهی از تمدن جدید با عنوان تمدن بولواری یاد می شد چنین خیابان کسی ها اگر چه عبور و مرور و سائط نقلیه موتور را تسهیل می نمود و از این جهت احداث آنها نوعی ضرورت محسوب می شد اما یک مشخصه مهم داشت که بس ویرانگر بوده، این ویژگی می توجهی به ساخت ارگانیک شهر قدیم و آثار ارزشمند تاریخی مذهبی مستر در آن بود، خیابانها کاملاً مستقیم کشیده می شد و کمتر تلاشی برای هماهنگی آنها با ترکیب معابر گذشته به عمل آمد. نتیجه این عمل چیزی نبود به جز بریده شدن بافت قدیم از بین رفتن فضاهای شهرسازی زیبا و دلنشین آن، نابود شدن آثار تاریخی و مذهبی که در سطح ملی و حتی بین المللی مطرح بود و با همان فرسودگی و نابودی منطقه تاریخی میراث داورشهای سنتی و فرهنگی شهر.

این اشتباهات را نمی توان ناشی از سوءنیت طراحان دانست بلکه عدم شناخت صحیح آنها از اصول حاکم بر فضاهای شهری ایران سهم بیشتری در حدوث چنین رخدادهایی داشت (۱۶)

بی نوشتہا:

- ۹. نشر دانش، ص ۱۴ و ۱۵، سال ۱۳۶۲
- ۱۰. جناب سید علی، الاصفہان، سازمان میراث فرهنگی کوثر، ۱۳۶۴، ص ۷۷
- ۱۱. الاصفہان، مصدق رضا، نصف جهان فی شریف الاصفہان، تصحیح منوچہر ستودہ، انتشارات امیر کبیر، ۱۳۶۸، ص ۷۴ و ۷۵
- ۱۲. سازمان اسناد ملی ایران، منطقه اصفہان
- ۱۳. دکتر شفتی، عباس، اطلاعات بین الملل و بڑہ ہموطنان خارج از کشور، ۷۸۸:۴
- ۱۴. دکتر شفتی، عباس، روزنامہ کھان، ۱۳۷۸، ص ۳، روزنامہ رسالت، شمارہ ۲۴، ۸ دہماہ ۱۳۷۸، ص ۱۲، روزنامہ جمہوری اسلامی، ۳۰، اکتراہ ۱۳۷۸، ص ۵
- ۱۵. آرشیو سازمان اسناد ملی ایران (اصفہان)، سرواڈ غلطہ تذکرات، ۱۳۲۵، جلد چہارم، ص ۳۴
- ۱۶. سازمان اسناد ملی ایران، منطقه اصفہان، دفتر مراسلات تجارتخانہ خسروشاہ جہانیان و برادران اصفہان، جلد چہارم، ۱۳۲۵، ص ۷۸، ۷۹، ۸۰، ۸۱، ۸۲، ۸۳، ۸۴، ۸۵، ۸۶، ۸۷، ۸۸، ۸۹، ۹۰، ۹۱، ۹۲، ۹۳، ۹۴، ۹۵
- ۱۷. سعیدی رضائی، فرید، شہر نشینی و شہر سازی در دورہ بیست سالہ (۱۳۲۰-۱۳۳۰)، دورہ ریختن، فصلنامہ تحقیقات جغرافیائی، شمارہ ۱۲، سال ہشتم، ۱۳۶۱، ص ۱۱۴ تا ۱۶۵

- ۱- سوزی، راجہ، ایران در عصر صفوی، ترجمہ کامیو عزیزی، چاپ چہارم، ۱۳۶۴، ص ۸۷
- ۲. شاردن، جان، جلد ہفتم، ص ۸۷۹
- ۳- پیرنیا محمد کریم، آشنائی با معماری اسلامی ایران، تدوین غلامحسین معساریان، دانشگاه علم و صنعت، چاپ سوم، ۱۳۶۴، ص ۱۱۵
- ۴. الاصفہان، محمد مهدی بن محمد رضا، نصف جهان فی تعریف الاصفہان، تصحیح دکتر منوچہر ستودہ، چاپ م، ۱۳۶۸، ص ۱۶۲
- ۵- سیوری، راجہ، ایران در عصر صفوی، ترجمہ کامیو عزیزی، چاپ چہارم، ۱۳۶۴، ص ۱۶۲
- ۶- دیوالاقوا، ایران، کلنہ، شوش، ترجمہ شادروان محمد علی فرہوشی (ترجمہ ہمایون) دانشگاه تهران، چاپ ششم، ۱۳۶۶، ص ۲۷۷
- ۷- کاز بوموری تو، دانشجوی دکتری تاریخ دانشگاه تهران، مجلہ زمان، شمارہ ۲۴، تیر و مرداد، ۱۳۶۷، ص ۳۴
- ۸- سعید الشیخی، صباح، ایضاف، ذوق عصر عباسی، ترجمہ ہادی عالم زادہ

تجارتخانه جهانیان تهران
MAISON DE COMMERCE DJEHANIAN - TEHRAN

اصفهان

حضرت شاه جهان برادران

۴۴۱۲
۱۳۵۶

